

ТОДОР ЖИВКОВ И МАКЕДОНСКИЯТ ВЪПРОС

Ако преди 20 години някой беше ми казал, че някога ще занимавам с Тодор Живков и македонския въпрос, сигурно бих се изсмял на това предположение. Но работата ми през последните десетилетия ми даде възможност да се запозная с дейността и със свършеното, и с плановете по македонския въпрос на този отишъл си вече, дълго управлявал български политически деец. Заедно с колежката ми Ива Бурилкова, без да се стесняваме да покажем не само положителното, но и отрицателното в българската позиция и

действия по македонския въпрос, подготвихме и издадохме документалните сборници „БКП, Коминтернът и македонския въпрос (1917-1946)“, през 1998-1999 г. и том I от „Македонския въпрос в българо-югославските отношения (1950-1967 г.)“, през 2009 г., а сега работим по втория том, който обхваща времето от 1968 до 1990 г. Наш колега издаде пък „Македонския въпрос в българо-югославските отношения (1944-1952 г.)“, 2004 г. Книгите са отдавна на книжния пазар и всеки може да се убеди в истинността на това, което ще прочете по-долу. И то съвсем не е опит за политическа реабилитация на този излязъл от политиката държавник след 1989 г. и подложен на всестранна критика от съпартийците, от противниците и изследователите му. Още повече, че той сам не се нуждае вече от такава реабилитация.

Той под формата на шега (нещо което му се удаваше), беше посъветвал съратниците си да си мият ръцете с новия сапун „Тодор Живков“ и да се оправдават с него и като че ли наистина този „сапун“ доста дълго време беше в употреба. Но днес нещата могат спокойно и правилно от дистанцията на времето и след оповестените документи да бъдат погледнати и преценени без каквито и да било емоции. Всичко трябва да си отиде на мястото и както казва народа – „да се види, кой кум, кой сват и кой на булката брат“.

Не искам да генерализирам нещата, а само да насоча вниманието Ви, че през тези повече от две десетилетия след като Живков е извън политиката, като че ли няма компетентен държавник и политик, така

добре познаващ и отстояващ истината по българския национален въпрос.

В публикуваните негови биографии и спомени на негови съвременници и съратници, както и в огромния поток от публицистика и не много сериозни творения на разследващи журналисти темата за Т. Живков и македонския въпрос е като че ли нарочно избягвана. Може би и недостатъчната информираност на авторите да си е казала думата, тъй като все още не са излезли на бял свят всичките документи, свързани с този сложен въпрос. Ако трябва да съм точен, трябва да посоча, че изследванията и публикациите по развитието на македонския въпрос след 60-те години на миналия век са все още недолюбвана тема за нашите историци. Дори в биографичния очерк за него, който излиза през 1981 г. този въпрос е отбелязан също мимоходом и непълно, като е наблегнато повече на позицията на България в балканската ѝ политика, декларирана от Живков – „да се уважават историята на народите и съществуващите реалности, като се спазват принципите на равноправие, зачитане на националния суверенитет, ненамеса във вътрешните работи и ненакърнимост на държавните граници“.

Аз нямам намерение да Ви представям темата изобщо (а и едва ли имам сили за това), тъй като са необходими още сериозни издирвания и проучвания в нашите архиви, а съчиненията на Живков и спомените на съратниците му са все още недостатъчен материал за по-сериозно проучване. Ще се спра само на няколко момента от един кратък период от няколко години – 1963 и 1966 г., като ще си послужи за илюстрация и с откъса от неговите изключително ценни спомени, които претърпяха две издания, като бяха предхождани от един кратък техен вариант („Повод на някои лъжи“).

Когато говорим за неговата дейност по македонския въпрос не бива да забравяме, че за това заслуга имат и неговите съветници, сред които са едни от най-добрите български историци, литератори, философи, дипломати и политолози. Та, за еднолично случайно и напълно самостоятелно хрумване на държавника и политика Живков изобщо не бива и да говорим. Тези, които си отидоха от този свят нищо не написаха за това, а живите още скромно премълчават за направеното от Живков, въпреки че те са най-добре запознати с него. Има все още време да излезе цялата истина наяве.

В резултат на твърдата линия на Т. Живков във външната политика на България и по-специално в българо-югославските отношения в края на 60-те години възникват трудности по македонския въпрос. Ето какво заявява по този въпрос Живков на въпросите на френския вестник „Монд“ през 1970 г.: „Македонският въпрос“ е едно наследство, оставено ни от Берлинския конгрес и от бившите режими. В миналото той беше използван за чужди интереси и основателно получи прозвище „ябълка на раздора“ на Балканите. Сега за Народна република България и българското правителство „македонският въпрос“ не е актуален в българо-югославските отношения. Ние считаме, че той не бива да се превръща в политически проблем и да спъва развитието на отношенията между двете страни.“ Анонимните биографи на Живков тук са се стремили да покажат преди всичко миролюбивата политика на България, като се признават реалностите, дори и по македонския въпрос. Тази биография, дело на Института за история на БКП, когато се спира за дейността на Живков по македонския въпрос, прави една доста неумела манипулация с истината и фактите. Ако човек разгърне запазените документи от Архива на бившия ЦК на БКП и на Архива на Министерство на външните работи, ще види колко по-дълбоки и по-сериозни са проблемите. Свободните интерпретации, въпреки че уж са изградени на документална основа, само отклоняват вниманието от това, което се прави под ръководството на Живков. Наистина почти всички документи, до които се докоснахме са „само за служебно ползване“ или с гриф „Строго секретно“ или „Поверително“ и бяха съхранявани в Централния партиен архив, което означаваше, че достъпът до тях беше не просто ограничен, а невъзможен не само за чуждите историци, но дори и за българските. Отделните публикации страдаха от редица непълноти, които не бяха от субективен характер, а предимно от обективен, тъй като изследователите трябваше да работят предимно с материали от официалната преса, от декларациите на Външното министерство и комюникетата на БТА, и официалните публикации по темата (справките по македонския въпрос на историците и за единството на българския език – на езиковедите и литераторите). Изключително са малко книгите с мемоарите, в които е засегнат и македонският въпрос (на Цола Драгойчева, Владимир Топенчаров, Георги Чанков, Петър Семерджиев, Стефан Богданов, Вълко Червенков и др.). Днес, след 20 години, нещата са коренно различни. Документите са достъпни за използване (за четене, преписване и

заснемане) от всички читатели, били те българи или чужденци.

Периодът, в който Т. Живков стои начело на БКП и държавата, се характеризира с постепенното преодоляване на грешките и извращенията по националния въпрос в средите на самия ЦК на БКП, както и с пораженията върху родените в Македония след упражненото над тях насилие, за да се „самоопределят“ като македонци. Имам предвид и преброяванията, които също са резултат на партийно правителствени решения под натиска на КПСС и СЮК и от престараванията на родните „кръстници“. Определено можем да говорим за едно престъпление спрямо народа ни, водещо началото си от грешните постановки на Коминтерна и то не само с известната резолюция от 1934 г. по македонския въпрос и налагането на волята на всесилния Й. В. Сталин и подгласника му Й. Б. Тито през 1946 г. Те доведоха до нещо абсурдно, както отбелязва в спомените си Живков, „може би без прецедент в историята на човечеството. Денационализация!“

Един известен журналист – Димитър Димитров, публикувайки дипломатически документи от архивите на Форин офис за времето от 1956 до 1966 г., повлиян от тях, нарече нашето отечество „Съветска България“ и то с пълно право. Курсът на партията, правителството и държавата се определяше не от родните ни държавници и партийни ръководители, а от съветската външна политика. Българската външна политика беше функция от съветската външна политика, което може най-добре да се проследи по отделните периоди на замразяване или затопляне на съветско-югославските отношения. Отхвърлянето на постановките на Сталин по националния въпрос и критиките срещу грешните решения на Коминформбюро от Н. С. Хрущов на XX конгрес на КПСС (февруари 1956 г.) донякъде дадоха възможност да започне постепенният преход към изправянето на извращенията и грешките по македонския въпрос, като се мина през Априлския пленум на ЦК на БКП (2-6 април 1956 г.) и последвалата еволюция във вижданията по македонския въпрос, за да се достигне до изказванията на Димитър Ганев и Енчо Стайков (1957-1958 г.) и до подготовения под най-голяма секретност доклад на Т. Живков пред Мартенския пленум през 1963 г., който може да прочетете по-долу.

Тук отново искам да подчертая изключителната роля на Живков за

преодоляването на грешките и изправянето на извращенията по македонския въпрос. Нямаме предвид само неговите думи, че „след като бях издигнат за първи секретар на партията и особено за председател на Министерския съвет, аз се заех да разчистя това трагично наследство“. От цялостната запазена документация и от прокрадналото се в пресата и в официалните комуникета може да се видят неговите безспорни заслуги, дължащи се на сериозното познаване на националния въпрос и на личните му качества на държавник, партиен ръководител и дипломат. Праволинейната, но и същевременно постепенната линия на изправяне на грешките и отстояване на истината според възможностите и случая личи не само от строго секретните партийни документи, но и от стенограмите от разговорите с Н. С. Хрущов, Л. И. Брежнев, Й. Б. Тито и Кр. Цървенковски.

Официално се отхвърлят допуснатите грешки по македонския въпрос и с аргументите на науката, въпреки че тя все още робува на някои доктринерски постановки. Това ново начало официално се поставя с излизането от печат на брошурата „Македонският въпрос. Историко-политическа справка. София, ноември 1968 г.“.

Тук ви поднасям само Живковото изказване на Мартенския пленум през 1963 г., като изпускам останалите изказвания на останалите партийни ръководители. Но с тях може да се запознаете от посочените по-горе издания. Искам само да Ви обърна внимание, че тук за пръв път Живков критикува линията на предишните ръководители на партията и особено грешките на повлияния от Сталин, Тито и Коминтерна Георги Димитров. Изказването му, общо взето, пада като гръм от ясно небе върху съпартийците му и ако се впуснете в по-подробно запознаване и с останалата част от стенограмата ще видите досадните прекъсвания и допълвания от Цола Драгойчева и Рада Тодорова, а многознайковците Кръстю Тричков, Христо Калайджиев, Грудни Атанасов, Райко Дамянов и др. ще търсят нови аргументи, за да се харесат и равнят до линията на „вожда“. Или ако трябва да си послужи с онзи остарял политически виц, те са тези които са се „изкривявали с линията на Партията“, но често са се и престаравали.

Пленумът в решенията си на 12 март 1963 г. като точка 4. приема следното решение: „Пленумът на ЦК на БКП одобрява единодушно и

напълно изложеното в доклада на др. Тодор Живков по македонския въпрос. Като има предвид изключително голямото принципиално и практическо значение на този въпрос за политическата обстановка на Балканите и за дейността на нашата партия, пленумът възлага на Политбюро въз основа на положенията, развити от др. Тодор Живков, и станалите разисквания да изработи документ, в който да се изложи цялостно марксистко-ленинската политика на Българската комунистическа партия по македонския въпрос". Въпреки това задкулиските действия в ЦК и натискът срещу него за дискредитиране и сваляне е огромен.

По този повод искам да припомня на читателите един особено много обсъждан въпрос за Тодор-Живковото предложение към Н. С. Хрущов и към ЦК на КПСС за присъединяване на България към СССР, или както казваха някои политиканстващи изследователи – да станем 16 република на Съветския Съюз. Наистина има такова предложение от Живков по време на Декемврийския пленум на ЦК на БКП през 1963 г. и е прието решение от пленума на 4 декември 1963 г. „за по-нататъшното най-тясно сближение и сливане в перспектива на Народна република България със Съветския съюз“, за която цел се изпраща писмо до ЦК на КПСС. Отговорът е любезен отказ, като се възприема идеята само за сближаване, но се одобрява линията, която поддържа Живков във вътрешната и външната политика на България. Всичките тези материали от пленума се съхраняват в Централния държавен архив и са достъпни за всекиго. Този хитър и умел ход на Живков му дава възможност да отдъхне от натиска срещу него от другарите си в ЦК и Политбюро и по-нататък необезпокояван да продължи още по-категорично възприетата линия, и то вече настъпателно, спрямо натиска и опитите за дискредитиране на родината ни и него от Й. Б. Тито, от неговите слуги от Скопие и от другите югославски републики, дори на международната арена по „македонския въпрос“.

С голяма стойност и като вече по-висок етап е също изнесената информация от Т. Живков на пленум на ЦК на БКП на 12 декември 1966 г. за срещата му с Й. Б. Тито, Петър Стамболич и македонския ръководител Кръстьо Цървенковски в Будапеща по време на IX конгрес на унгарските комунисти. Живков в тези срещи показва не само едно сериозно познаване на българската история, но и на македонския въпрос и на

всичко, свързано с Македония. Неговата достойна национално-отговорна позиция може да бъде пример за подражание на следовниците му, и то като имаме пред погледа си техните вяли, неумели и некомпетентни опити за противопоставяния при срещи и разговори с политици и държавници от съседните ни държави.

За пример тук ще цитирам думите на Тодор Живков от неговите мемоари по отношение на политиката, която България трябва да води спрямо балканските ни съседи:

„Провеждах принципна външна политика на Балканите, диктувана от следното: България не желае и не възнамерява да се намесва във вътрешните работи на съседите си. Но няма да допусна никаква намеса от тяхна страна. Никакви компромиси с националните интереси, било за сметка на икономически, интернационални или други съображения.“

По-долу даваме автентичните текстове от спомените на Живков по македонския въпрос и неговите изказвания на двата пленума на ЦК на БКП, оригиналите на които се съхраняват в Централния държавен архив. По този начин читателите ще имат възможност сами да преценят къде и каква е истината за ролята и позицията по македонския въпрос на този отишъл си от света обруган държавник и политик.

Цочо В. Билярски

Из Мемоарите на Тодор Живков

ЮГОСЛАВИЯ... И ТЪЙ НАРЕЧЕНИЯТ „МАКЕДОНСКИ ВЪПРОС“

Отношенията с Югославия бяха затормозени вследствие на една изкуствено създадена и провеждана постановка. Главният проблем, зареден с противоречия, беше така нареченият „македонски въпрос“. Уви, той така и не получи пълноценно решение, отговарящо на историческата истина и на българските национални интереси.

Георги Димиров, Васил Коларов и Трайчо Костов приеха това, за което Сталин и Тито се бяха договорили – шовинистичната теза на сръбските националисти за „македонската“ нация.

Що се касае до „обещанията“ за връщането на българските земи, те така си и останаха само по страниците на стенографския протокол от 5 юни 1946 г. С гриф „Строго секретно“ той съхранява моменти от разговора на Сталин с Георги Димитров, Васил Коларов и Трайчо Костов:

„...Сърбите са завзели Западните покрайнини повече по стратегически съображения. Ние сме съгласни, че подавяващото болшинство от населението там са българи. Но за нас е абсолютно невъзможно, по политически

съображения, да върнем тези околии на българите още сега.“

„Ние и американците не сме участвали в установяването на тази граница и не я признаваме за справедлива, заявихме в Париж по въпроса за българо-гръцката граница. Вие имате право да искате териториален излаз на Бяло море...“

„Трябва да се даде културна автономия на Пиринска Македония в рамките на България... Автономията ще бъде първата стъпка към присъединяването на Македония, за което при сегашната обстановка може да не се бърза... Че нямало развито още македонско съзнание в населението, това нищо не значи.“

Тази постановка на Сталин бе приета на Десетия пленум на ЦК на БРП(к) през 1946 г., а през 1947 г. бе отразена в Бледските споразумения между Георги Димитров и Тито. Признаваше се македонска държава с живеещи там главно македонци. Пиринският край трябваше да бъде обособен като „културна автономия“, т.е. беше направена крачка към разработената концепция за присъединяване на този край към Югославия. Там се извършваше обучение на „македонски“ език. Бяха надошли емисари от

Скопие и Белград, за да обработват населението.

Хора с изконно българско съзнание бяха насилствено принуждавани да се „самоопределят“ като македонци. Около 40 000 са били изселени в Югославия.

Със сръбски емисари, сталински заплахи и натиск, българска партийна „праволинейност“, административни мерки, шантаж и дори насилия бе извършено нещо абсурдно. Може би без прецедент в историята на човечеството. Денационализация! Всички материали, свързани с националноосвободителните борби в Пиринския край, бяха предадени на Скопие. Националният нихилизъм, превърнат в държавна политика, посегна дори на праха на Гоце Делчев, който бе пренесен в Скопие!!!

Всичко това продължи и по времето на Червенков. След като бях издигнат за първи секретар на партията и особено за председател на Министерския съвет, аз се заех да разчистя това трагично наследство.

Връщам се в мислите си назад и с много тъга за безвъзвратно изминалите години се сещам, че тогава посетих преди всичко Пиринския край. Бях в Гоце Делчев, това бе най-крайната точка към границата. След това отидох в Сандански, който в миналото беше маларичен център и там изпращаха на заточение антифашисти и други патриоти. Няколко дни отделих, за да мога да посетя всички райони.

Предприех тази обиколка, за да видя как и откъде да започна подготовката на референдум. За да покажем нагледно какво население живее в този край. За мен беше пределно ясно, че трябва да отидем на референдум и да ликвидираме наложената ни „културна автономия“. Разбира се, не можеше да се шуми за това. Налагаше се да се действа внимателно и да се проучи добре обстановката.

Населението ме посрещна изключително радушно. Изключително! Спомням си, в Гоце Делчев се отбих в една кръчма. Сложиха голяма трапеза. Реших да се пошегувам с присъстващите. Да ги провокирам. За аперитив сервираха ракия. Вдигнах тост и казах: „Тази ракия е люта... Най-важното е, че тя зове на юг.“ Всички станаха прави и аплодираха. Викаха възбудено. Няколко минути продължи това...

Бях доволен, защото то бе сериозен израз на патриотизма на населението от Пиринския край. Израз на българското съзнание на това население. Така протече посещението ни и в останалите райони. А те бяха изостанали. Забравени бяха и от Бога!... И Сандански, и Гоце Делчев, и самият Благоевград бяха изоставени и изостанали. В окаяно положение ги видях. След това хвърлихме много средства, много сили, за да се обновят и превърнат в китни центрове на българщината.

Сещам се още, че пред десетки историци, учени от различни области поставих задача да изследват малцинствения въпрос. Искях да дадат отговор: има ли в България различни национални малцинства? Многонационална държава ли е България или не? Стигнаха до категоричното заключение, че подобна теза е политико-идеологическа измишльотина. В частност това се отнасяше и за така наречената „македонска“ нация.

Във Вардарска Македония 68 на сто от населението е българско. Чистокръвни българи, на които изкуствено е втълпявано и въздействано, че са отделна македонска нация. Нация, която се създаде „ин витро“ по рецептите на Сталин и Тито. Говорят, който произволно се определя като македонски език, е западно наречие на българския, с примеси на сърбизми и други чуждици.

Да възстановим историческата правда, беше дълг не само към националните интереси. За българска земя, за българщина много знайни и незнайни доблестни участници в Илинденско-Преображенското въстание, в освободителните борби бяха оставили костите си след Освобождението на „стара България“ от турско. Хиляди наши войници водеха по-късно победни сражения, завършили със загубени войни. Порочна политика. Трябваше да се лекуват отдавнашни язви и по-нови рецидивни.

Подкрепа нямаше нито от съветска страна, нито лично от Хрущов. Напротив, при посещение в Белград той декларира целостта и независимостта на републиките в Югославия. Налагаше се отново да действам през главата на Съветския съюз. Да подготвим и проведем пленум без знанието и одобрението на Хрущов.

Това стана през 1963 година. На този пленум се подчерта: македонска нация няма. Спекулациите на просръбските националисти, взети на въоръжение от титовистите и лансирани с подкрепата на Москва, не отговаряха нито на историческата истина, нито на фактическата действителност. Преобладаващата част от „македонското“ население е българско, останалата – албанци, мюсюлмани, сърби. Квалифицираното мнозинство са българи.

Очаквах с вълнение следващата стъпка. И ето – проведеният след пленума референдум в Пиринския край доказва правилността на тези изводи, на нашата линия. Гласувалите ясно изразиха своето българско национално съзнание. Само два-три процента се самоопределиха като македонци. Повечето от тях – от инат, защото преди ги бяха карали насила да се „помакедончват“.

След пленума, с който изразихме нашите принципни позиции по т.нар. „македонски въпрос“ и абсолютната несъстоятелност на тезата за македонска нация, което се потвърди и от проведения референдум в Пиринския край, от българска страна правехме всичко възможно, за да не се изострят двустранните отношения с федеративна република Югославия.

Не преставах да мисля как да подобряваме нашите връзки. Но където и да отидехме, при всяко посещение в отделните югославски републики първият, дежурният въпрос, който се поставяше, беше т.нар. „македонски въпрос“. Независимо от всички усложнения, породени от нашата категорична принципна позиция по този въпрос, постепенно отношенията с Югославия се нормализираха. Животът искаше своето.

Мъчително приех обстоятелството, че нито решенията на пленума, нито резултатите от референдума получиха външна поддръжка. Никаква поддръжка. Нито в Съветския съюз и социалистическите страни, нито в необвързаните, нито в капиталистическите.

Нещо повече. В Съветския съюз, в Академията на науките, се създаде македонска научна секция, отдел за връзки с македонската държава, катедра за македонски език. Аналогични структури бяха създадени и в

някои други страни – членки на Варшавския договор, например в Чехословакия.

Хрущов не отиде на разправа с мен заради този пленум, макар че не изключвах такава реакция. Бях готов да я приема. Тогава не само не ни подкрепиха. Нещо повече. Десетки години се вършеха страхотни манипулации, натиск, пропаганда, обработка на общественото мнение не само в Югославия и в социалистическата общност, но и по света. Настройваха всички срещу България. Защото не можехме да кажем „черно“ на бялото.

Всички стояха зад съветската теза, свързана с република Македония – има македонска нация, история, култура, език. По т.нар. „македонски въпрос“ бяхме в пълна изолация.

В моята книга „Тодор Живков срещу някои лъжи“ вече имах възможност да разкажа за трудностите, които срещаме не само с федеративна република Югославия, но и с други страни. И на първо място със съветското ръководство. В бележките, които излагам по-нататък за Хрущов, подчертавам, че той постъпи правилно, когато отиде в Белград и заяви открито, че известното решение на Коминформбюро е погрешно. Но едновременно с това Хрущов провъзгласи, че Съветският съюз признава Югославия като единна държава на включените в нея народи. Това беше втората му теза.

Когато провъзгласи погрешността на решението на Коминформбюро, Хрущов постъпи правилно, но той създаде на нашата страна и немалко трудности. След посещението си в Белград той дойде в България. Мисля, че това не бе случайно. Той явно си даваше сметка, че с посочения акт (съобщението пред целия свят, че Съветският съюз поддържа югославските позиции, включително по „македонския въпрос“) ни поставя в трудно положение.

В резултат на всичко това другите страни от социалистическата общност бързо активизираха и подобриха своите отношения с Югославия. Нашите отношения се затрудниха. Така се получи, че пострадали бяхме отново ние.

Едва по време на Воденската среща през 1973 г. успях да убедя Брежнев в правотата на нашата постановка. Тогава Леонид Брежнев все още беше сериозен, стойностен политик, който имаше международно влияние, умееше да уважава и равнопоставя партньорите си. Той много се колеба, но накрая прояви разбиране. Даде съгласие да запознае тяхното ръководство със становището ни.

Не желаехме да се месим във вътрешните работи на Югославия, но решително не можехме да приемем създаването на македонско национално съзнание на противобългарска основа. При тогавашната международна обстановка обаче можехме да отстояваме нашата теза само в частта ѝ за Пиринския край.

Не след дълго, въпреки натиска на Скопие, българската кауза беше приета от съветското ръководство. Предстоеше да получим одобрението на другите социалистически страни. Нашата исторически правдива позиция трябваше да получи и международно признание.

Някои от по-възрастното поколение, надявам се, си спомнят как югославското ръководство в онези години провеждаше отявлена недружелюбна политика срещу България. Разбираемо е в такава обстановка колко усилия бяха положени, за да се създадат нормални отношения. Да се осъществи нашата линия на добросъседство.

Представява интерес следният факт. През 1967 г. предстоеше мое посещение в Югославия. Аз, а и цялото партийно и държавно ръководство придавахме голямо значение на тази визита. Случи се обаче нещо непредвидено. В същия ден, когато трябваше да излети за Белград, средствата за масова информация вече съобщаваха, че е започнала война между Израел и Обединената арабска република. Когато ме изпроводи на летището в София, аз заявих пред моите изпращачи, че войната вероятно ще продължи не повече от ден, ден и половина... Максимум два дена! Предрекох разгрома на ОАР. Моите колеги не се съгласиха. Замълчаха. Така ме изпратиха...

Й.Б.Тито посреща Т.Живков на летището в Белград (1967)
J.B.Tito welcomes T.Zhivkov on Belgrade's airport (1967)

На летището в Белград бях посрещнат от Тито. Присъстваха, разбира се, и други държавни дейци и политици. Тито явно знаеше, че войната е започнала. След официалната церемония по посрещането той ми каза: „Няма да продължи много тази война. ОАР ще разгроми бързо агресора..." Аз замълчах. Това беше посрещане и нямаше възможност за никакъв диалог. При това - на крак.

След настаняването ни, както се бяхме договорили, към 11 часа започнахме разговорите. Тито поде отново това, което ми каза на аерогарата - че войната бързо щяла да приключи. Сега вече му възразих. Развих становището, което бях изложил при моето изпращане в София. Казах, че Израел във военно отношение е далеч по-подготвен. Че има организирана, добре снабдена и въоръжена армия и отлично разузнаване. Докато ОАР нямаше тази сила, независимо че е голяма страна. И заключих, че войната ще завърши катастрофално за ОАР. „Дали това, другарю Тито, ще стане до довечера или до утре вечер, аз не мога точно да кажа. Но ще завърши катастрофално." Тито остана изненадан: „Как са възможни такива точни прогнози!..."

След няколко минути му съобщиха, че го викат по специалния телефон. Остави ни. Чакахме 40-50 минути, а може би и час. Върна се сломен. Каза

ни, че вестта е печална... Повече от няколко часа египтяните нямало да издържат. До довечера, до утре - най-много!... Повече нямало да могат да се бият. При тази ситуация се договорихме да прекратим срещата, както и нашето посещение. Така и направихме. Аз се върнах в България.

Още същия ден излетях за Москва. Следващата сутрин в Кремъл се проведе среща на първите ръководители на комунистическите партии от социалистическите страни-членки на Варшавския договор.

Присъстваха и други държавни и партийни ръководители, сред които бе и Тито, Там стояхме, докато по „червения телефон“ СССР и САЩ прекратиха войната.

Следващото ми посещение в Югославия бе по печален повод - за погребението на Тито. Бяхме двама души - аз и министърът на външните работи. Прие ни тогавашният председател на Председателството на СФРЮ. Щом влязохме, той започна разговор по „македонския въпрос“. Макар че навън имаше „опашка“, чакаха и други официални делегации, той продължи разговора повече от предвиденото по протокола време и темата естествено беше Македония. Излязохме навън. Поеха ни други двама от ръководството. И пак дежурната тема - „македонският проблем“!...

Що се отнася до Тито - нищо ново под слънцето. Излязоха много публикации. В тях подробно са изложени същностни характеристики на неговата личност, на дейността му като водач на Съюза на югославските

комунисти и СФРЮ. Къде верни, къде неверни... Аз се присъединявам към оценките за неговите безспорни заслуги. От друга страна, той водеше своеобразен, бих казал - нещо близко до екстравагантния начин на живот. Живееше доста разкошно. Обичаше украшенията, а имаше и чисто свои си салтанати. Това естествено правеше впечатление, и то не особено благоприятно. В края на краищата, мислехме си, не по такива увлечения трябва да се съди за един или друг държавен мъж...

Срещал съм се няколко пъти с Тито, но не се наемам да правя цялостна характеристика за личността му. Не мога обаче да не отбележа, че въпреки усилията ми срещите, общо взето, не излизаха извън рамките на официално възприетите канони. С малка ретроспекция ще се спра на две от тях.

Първата ми среща беше през септември 1956 г. Тъй като югославското ръководство не прие разговори на най-високо равнище, ние отидохме на компромис. Заминахме като парламентарна делегация, водена от мен. В своята реч там аз изразих задоволството си, че даваме тласък на развитието на дружбата между България и Югославия. Че нашите връзки все повече се разширяват. Тито се опита да се държи подчертано пренебрежително към мен. Бих казал - дори нагло. Стараеше се да „ухажва“ Георги Чанков, както и да създава противоречия в нашата делегация. Но, разбира се, не успя. Чанков не се поддаде на провокацията, държа се достойно...

От особено значение е срещата ни през 1963 г., когато Тито начело на официална делегация направи посещение у нас. Водихме обстояни и до голяма степен - по моя оценка - откровени разговори. Устроихме голям митинг в зала „Универсиада“ в чест на Тито и придружаващите го. Обръщяхме се към тях като към скъпи гости и приятели от братска страна. Въпреки това противоречията (известно е вече по какъв въпрос) останаха.

При посещението си в България Тито не можеше да не види успехите, които ние бяхме завоювали. Връщайки се в Югославия, още на летището той говорил за постиженията на нашата страна. Че България била отишла напред. Че Югославия имало какво да научи от нас. Същевременно „сблъсъкът“ по така наречения „македонски въпрос“ оставаше, макар че отношенията ни започнаха да се подобряват.

Говорейки за ролята на Тито, сещам се за един известен на историците, а и не само на историците факт, свързан пряко с нашата история. Знае се, че в края на Втората световна война в резултат на натиска на Тито и на неговото обкръжение Сталин е „капитулирал“, направил е доста отстъпки. С това са се съгласили и Чърчил, и Рузвелт. И Георги Димитров!... Отнася се до факта да се създаде федеративна република. В същото време се е възприела и наложила тезата, че тази република е многонационална, че в нея има и тюркско-мюсюлманска народност. Така изкуствено бе създаден един конфликтен проблем, който сега си казва думата в развитието на събитията не само на Балканите, но и в Европа, и в света.

Но това е въпрос, който излиза от кръга на разглежданата тема. Аз само го маркирам...

Вж. Т. Живков, Мемоари. София-Велико Търново, 1997, с. 453-460.

* * *

Из стенографски протокол от Мартенския пленум на ЦК на БКП с доклад на Тодор Живков по македонския въпрос

София, 11 и 12 март 1963 г.

Срещата с Тито стана по внушение на югославяните. Като разбраха, че аз ще водя делегацията, започнаха да подпитват дали бих останал в Белград. Чрез др. Груди Атанасов подхвърляли. След като се обсъди въпросът в Политбюро – аз не присъствувах, но се договорихме да се обсъди и се прецени, че ще бъде правилно и полезно, ако се задържа в Югославия и се срещна с Тито. Тази среща, както знаете, стана. Аз лично си представях работата по-проста, но те й придадоха голяма тържественост и необходимия ритуал.

Сега по същество. Още първия ден сутринта стана среща между нас. От наша страна участваха членовете на партийната делегация, която участва на конгреса. От тяхна страна освен Тито участваха Кардел, Ранкович, Миалко Тодорович, Коча Попович, Видич и други – основните ръководещи другари.

Най-напред Тито ни приветства, подчерта подобряването на нашите отношения и предложи аз да започна дискусията. Трябва да кажем, че те

бяха резервирани и не знаеха в какъв аспект ще поставим въпросите. Аз се възползувах от неговото предложение и започнах. Подробно сега няма да излагам какво съм говорил, а по същество. В изказването си подчертах, че нашите отношения през последните години се подобряват – и по линията на икономическото и културно сътрудничество, и по държавна линия, и по линията на контактите между нашите два народа, – че съществуват необходимите обективни и субективни предпоставки да се задълбочи сътрудничеството между нашите страни и народи.

След това се спрях на въпроса, че за да можем да развиваме успешно по-нататък нашето сътрудничество, трябва да се премахнат всички ония фактори, които действуват отрицателно и пречат. Кои са тези отрицателни тенденции?

Първо, аз се спрях на така наречения македонски въпрос. Подчертах, че нашата партия признава създадената обективно след Втората световна война във Вардарска Македония Народна република Македония в рамките на ФНРЮ. Също така признаваме, съгласни сме, че в Македонската народна република се формира македонско национално съзнание. Обаче по тези въпроси ние съзнателно публично не говорим. Защо? Защото, ако кажем това, трябва веднага да кажем другото, – че това македонско национално съзнание се формира на противобългарска основа. А ние сме решително против това и смятаме, че ако този въпрос не се урегулира, ако не се ликвидира това състояние в Македония, то ще бъде един постоянен източник за дразги, за смущения и пречки в нашето развитие. Това беше единият въпрос. Заявих, че не сме съгласни и решително протестираме против оценките, които се дават в югославския печат, особено в скопския печат, че нашата партия в миналото, в периода на Втората световна война и непосредствено след нея, е провеждала опортюнистически и националистически курс по отношение на македонския народ и в борбата срещу фашизма. Аз казах: “Вие твърдите, че нашата партия е провеждала такъв курс, а от друга страна издигате Георги Димитров. Трябва да се има предвид, че Централният комитет е изработил линията на нашата партия през този период под непосредственото ръководство и участие на Георги Димитров, че през този период партията се ръководеше непосредствено от Георги Димитров. А Георги Димитров не е опортюнист, не е националист, а марксист-ленинец. Съвършено неверни са тези оценки. И ние смятаме, че е крайно време тази страница да бъде затворена”.

Такъв беше нашият разговор. Аз казвам най-главното. Там се засегнаха

въпроси от икономическото и културното сътрудничество и т.н., но ние поставихме тези два въпроса като условие за преодоляването на вредните действия, които са пречели и в бъдеще ще бъдат пречка за подобряване на нашите отношения и ще тровят атмосферата между двата народа. Говорихме по това, че Македония е била ябълка на раздора, а и сега за съжаление, при нашите социалистически условия, е също така ябълка на раздора, че това е ненормално, че оценяваме като националистическа позицията на скопските другари.

След моето изказване думата взема Тито. Интересно, той не отрече, а по същество се съгласи с това, което аз изложих, като подчерта, че трябва да се държи сметка и за техните трудности, че имат трудности със скопските другари, разговаряли са и предстоят разговори по тези въпроси. Трябва да се каже, че в хода на беседата настроението се промени. Те в началото бяха съдържани. След това имаше лирическо отстъпление, подхвърляния и шеги.

След него взема думата Кардел. Той се опита да омаловажи това, което казах, разбира се, много внимателно и тактично. Той например подчерта, че не съгласен с това, че се създава македонско национално съзнание изключително на противобългарска основа. Аз не съм казал "изключително", а казах: "на противобългарска основа". Вярно е, че има нещо подобно, обаче не това е главното. След това се опита да омаловажи идеологическите различия. Аз казах, че за нашето пълнокръвно сътрудничество имат значение идеологическите различия, които са различия не само между нашите партии, но и между тяхната и останалите братски партии. Според Кардел времето щяло да покаже, че идеологическите различия не са така страшни, че това не са фактически различия, а отделни нюанси, аспекти и т.н.

Какво беше главното в тази наша дискусия? Главното беше, че ние заострихме вниманието не на въпросите, които ни разединяват, а на въпросите, които ни обединяват. И от тяхна, и от наша страна се подчертаваше постоянно, че следва да се задълбочава по-нататък нашето икономическо и всестранно сътрудничество. Набеляза се да вървим по-нататък по линията на разширяване на икономическото сътрудничество и на търговския обмен. Ние преценяваме, че може да се постигне известно специализиране и коопериране на нашите икономики, тъй като структурата на двете икономики дава възможност за това. Сега се подработват тези въпроси и ще стане среща. От наша страна е натоварен др. Живко Живков., а от тяхна – др. Тодорович, който се занимава с

икономическите въпроси в Югославия. След няколко месеца предстои комисиите да се срещнат, а след това двамата другари да подготвят окончателно предложението. Също така се договорихме да се набележат допълнителни мероприятия изобщо по нашето всестранно сътрудничество. Трябва да ви кажа, че действително атмосферата по време на разговорите, особено във втората половина от дискусиата и на обедата, който Тито даде в моя чест, а след това и аз дадох в негова чест, беше топла, до известна степен дружеска атмосфера. Може да се каже, че всички бариери, които имаше, бяха ликвидирани. Ние разговаряхме съвършено открито, бих казал, свободно. Ние разговаряхме по много въпроси. През цялото време на обедите седяхме с Тито един до друг по линията на протоколните положения и разговаряхме, а също така разговаряхме и с други техни ръководители. Най-главното е, че разговорът беше много дружески, пропит с оптимизъм по отношение на нашето сътрудничество. Даже Тито се разчувствува. Изглежда, че е повече сантиментален, отколкото го знаем. Когато си заминавахме, аз му подадох ръка, той ме прегърна и разцелува. Сега албанският печат сигурно ще помести тази снимка.

Голямо впечатление ни направи срещата с народа. Първия ден след обед направихме обиколка из града, влизахме в магазини. По улиците, където се появявахме се струпваше хиляден народ, с много повишено настроение. Хората разговаряха с нас, чувстваха се радостни – просто зажаднял народ. Китайците и албанците не могат да разберат именно това, че се касае за народа. Защо постъпиха така югославските другари? Причини има много. Първо, те искат да излязат от тази изолация. Очевидно има известни елементи на ферментация в тяхното съзнание. Освен това имат големи икономически трудности и т.н.

Аз трябва да ви кажа, че преди да замина за Москва се срещнах с техния посланик Айтич по негово искане. След като предаде поздравите на Тито, Кардел и Ранкович, той съобщи, че те дават висока оценка на срещата и разговорите в Югославия. И той подчерта, че имат някои трудности. Първо, с македонското ръководство. Те определили среща с македонското ръководство, на която ще участва и Айтич. Подчерта също така, че има хора, които не си дават сметка за това, което стана след XX конгрес на КПСС и т.н. Той се яви при мене по поръчение на Тито, за да ме информира и да подчертае, че те отдават голямо значение на подобряването на нашите отношения.

Другари, ние, българите, сме може би най-заинтересовани от всички

други социалистически страни да поддържахме добросъседски отношения с Югославия и да разширяваме нашето всестранно сътрудничество. Като Централен комитет трябва добре да разясняваме това, като имаме предвид големия въпрос, – че все пак трябва да държим Югославия към нас, трябва да помогнем да еволюира все повече към нас и в края на краищата да дойде при нас. Това е големият въпрос. Ние сме съседи. Нашите народи са братски, славянски народи, водили са десетки години съвместна революционна борба. Това е за нас най-краткият и най-евтиният път за Запада – Унгария, ГДР, Чехословакия. Структурата на нашата и тяхната икономика е такава, че може да се развива икономическо сътрудничество, което ще бъде евтино, защото сме съседни страни. Така че ние сме заинтересовани да разширяваме нашите отношения и да водим разумна, реална политика, като се съобразяваме с тези неща.

Разбира се, трябва да държим сметка, че ще срещнем трудности в две направления при подобряване на нашите отношения. Първо, у нас ще има отрицателна реакция. Това ще бъдат хора – аз говоря за нашите среди, не говоря за реакционерите, – на които пречи и тегне миналото, догматичното мислене и действие, сектантството. Ще има и други, които ще смятат, че всичко е свършено, че всичко е преодоляно, че югославското ръководство и по-рано, и сега стои на правилни позиции, което не е вярно. Такива излишни илюзии не бива да създаваме поради това, че югославското ръководство не се отказва от своята ревизионистична програма. Те поддържат становището, че съществуват два блока, като теглят равенство между НАТО и Варшавския договор. На конгреса на Германската партия Влахович не спомена думата империалисти. Когато се водиха преговори за комюнике в Националния съвет на Отечествения фронт с тяхната делегация, те не се съгласиха в началото да се сложат думите “борба против империалистите”. След това се съгласиха. Очевидно не са направили предпоставките, за да се осъществи сътрудничество и по партийна линия. Ние сме заинтересовани да работим за постигане съгласие и по тази линия, но сега такива предпоставки и условия не са създадени. Независимо от това, ние трябва да използваме всички възможности за разширяване сътрудничеството между нашите две страни, дружбата между нашите два народа. Ние в Политбюро, другари, даваме висока оценка на тая среща и смятаме, че това е сериозна, решителна стъпка напред към подобряване на нашите отношения. Трябва да отидем открито, без предразсъдъци, без задръжки и постепенно – ние

смятаме, че от един път не бива, невъзможно е, – към задълбочаване и разширяване на нашето сътрудничество по държавна и по икономическа линия, да разширяваме дружбата и сътрудничеството между нашите народи и тяхната обща борба за строителството на социализма. Но тук, щем-нешем, ние се сблъскваме и с така наречения македонски въпрос. Аз ще направя едно кратко изложение по македонския въпрос. Основните положения на това изложение, което ще направя тук, са утвърдени от Политбюро. Ние смятаме, че след тази дискусия в Централния комитет може би следва да се натовари Политбюро да изработи документ за решение по македонския въпрос.

Аз ще започна най-напред с въпроса за така наречената македонска нация, македонска народност. Имало ли е и има ли македонска нация? Ако вземем въпроса в исторически аспект, да кажем през средните векове, не е имало никаква македонска нация. Ако се вземат историческите факти и се направи историческа справка, ще се-види, че още през IX век на територията на Дунавска България, Тракия и Македония се обособява средновековната феодална българска народност, която се развива и през XVIII и XIX век се оформява в българска нация. Ето това е фактическото положение. От какво се потвърждава това? Всички източници от това време потвърждават именно това положение. Кои са тези източници? Това са византийски и арабски летописи от средните векове, твърденията и сведенията на всички европейски учени от началото на миналия век, които са пътували през Отоманската империя. Те всички без изключение говорят за българско население в Македония. Това говорят и издадените в края на миналия век и в началото на настоящия век етнографски карти на Балканския полуостров. В историята на всички съседни страни – и на Гърция, и на Албания, и на Сърбия – се говори, че те са имали за съседи българи. За никакви македонци, за никаква македонска националност не става дума. Говори се за българи, които са живеели в тези райони. За такива са ги смятали и турците, и власите, които през различни периоди са живели в тези райони. Следователно ние трябва решително да отхвърлим фалшификацията на скопските ръководители за някаква обособила се Македонска народност, македонска националност през средните векове. Това е абсолютно невярно.

Също така невярно е, че е съществувала някаква средновековна македонска държава по времето на цар Самуил и че цар Самуил е бил цар на тази македонска държава. Какво представлява тази Самуилова

държава? Вярно е, че нейната основа е Македония, но тя е обхващала и голяма част от Балканския полуостров. В нея е имало и сърби, и гърци, и албанци. Значи със същото основание могат гърци, албанци и сърби да говорят, че това е била тяхна държава.

Скопските ръководители утвърждават, че тази македонска държава е водила борба за своето съществуване с византийци и българи. Ние знаем от историята за войните, които Самуил е водил с византийците, но войни с българи не е имало. Следователно какъв е изводът за положението през средните векове? Изводът е, че никаква македонска народност, никаква македонска нация и държава не е съществувала през средните векове. През средните векове Македония е била огнище на старобългарската писменост и книжовност. Това е истината.

Да разгледаме по-нататък въпроса за националното съзнание на македонското население към средата на миналото столетие, до освобождението на България от турско робство. Всички знаем, че през този период Македония е люлка на българското възраждане, на формирането на българската нация в борбата срещу отоманското робство и византийската патриаршия, византийската църква. Това знаят всички, които са учили история. Това е истината. Това е историята на българския народ. Следователно никаква македонска националност не е съществувала тогава. Като почнем даже от братя Миладинови и свършим с Раковски, Ботев, Левски, Любен Каравелов и други – всички говорят за българи в Македония, никой не говори за македонска нация, за македонска народност. Борбата против турско робство се е водила общо и в Дунавска България, и в Тракия, и в Македония. Това е един общ национален фронт за борба против Турция, това е националноосвободително движение.

Да вземем друг въпрос – въпроса за така наречения македонски книжовен език, който сега се създава в Скопие. Отделен простонароден и книжовен славянски македонски национален език никога не е имало. Македонският език е народен език, наречие от нашите западни наречия, диалект. Даже ако вземете западните наречия от Трънско, ще видите, че в тях има много по-големи различия в сравнение с македонското наречие. Но ние не говорим за трънски език, въпреки че някои искат да признаем трънчани за самостоятелна нация. Никъде, другари, нито в съседните райони на Македония, нито в самата Македония през този период македонският език не е смятан като някакъв отделен език. Те са го смятали като български език. Всички историци говорят, че това население е говорело

български език. Както е известно, най-стара славянска писменост от всички славянски народи имат старобългарите. Това е езикът на братята Кирил и Методий, на техните ученици, на така наречената Охридска школа, за основа на която е взет говоримият през IX век език от живущите славянобългари в полето на Солун. Това е писмеността и на българите в Дунавска България, и на българите в Македония, и на българите в Тракия. Различията, които съществуват между македонското и другите наречения, са различия между един и същ език, каквито има във всички страни и всички народи. Основните различия, по които македонският и българският език се различават от другите славянски езици, са едни и същи. И в българския, и в македонския език няма падежни форми, и в български, и в македонски език има членуване на имената, каквото няма в никой друг славянски език. Разбира се, не езикът определя националността. 18 нации например говорят испански език, но независимо от това, те не са испанци, а са отделни нации. Такива са, както знаете, латиноамериканските нации. Много нации също така говорят английски език. В Швейцария, която се населява от една и съща националност, се говори на три езика и т.н.

Следователно и през средните векове, и в новата история, и в най-новата история Македония е съществувала само като териториално и политическо понятие, а не като етническо понятие, не като обособена народност, като националност.

Ако сме последователни, трябва да видим, че за македонска народност и македонска националност почти не се говори даже и тогава, когато една част от Македония остава под турско робство.

Кога се заговорва за македонска народност и македонска нация?

Заговорва се след като Македония падна под сръбско робство. Тогава сръбските историци, за да угодят на сръбската буржоазия за асимилацията на това население, след като не можаха насила да го направят сръбско, започнаха да говорят, че това не са нито българи, нито сърби, а са македонци. Това са историческите факти.

Какво е било отношението на нашата Партия през различните периоди към така наречения македонски въпрос? Позволете ми да се спра накратко върху този въпрос.

Дейците и създателите на Вътрешната македоно-одринска революционна организация никъде не говорят за македонска нация и македонско национално съзнание. За тях борбата на населението в Македония е борба за освобождение от турско робство. Те винаги са подчертавали, че

българите в Македония са компактна маса, но освен тях там има гърци, албанци, власи и други националности. Те издигат лозунга за автономия – “Македония за македонците”, но не като единна национална македонска общност, а като лозунг за борба, за равноправие и освобождаване на всички народности, които са населявали Македония. Те са смятали след това да присъединят Македония към България. Аз говоря за лявото демократично течение в македонското революционно движение, чийто главен представител, както е известно, беше Гоце Делчев.

Какво беше отношението на тесните социалисти по македонския въпрос? Тесните социалисти водеха много енергична и страстна борба против шовинизма и на нашата, и на сръбската, и на гръцката буржоазия, против завоевателните войни на Балканите. По отношение на Македония тесняците, Дядо Благоев, винаги виждаха, че в основата си компактната част от това население е българско. Никъде обаче, в нито един документ Димитър Благоев, Георги Кирков и другите ръководители на Партията не говорят за македонска народност и македонска нация.

При сложната и заплетена обстановка на Балканите през различните етапи и по-специално по време на теснячеството в нашата Партия Димитър Благоев и другите партийни ръководители са виждали, че македонският въпрос може да се разреши само на основата на победата на пролетарската революция във всички балкански страни чрез една социалистическа федерация. Тая своя теза, това положение те са наложили на Балканската конференция на братските партии, която е приела съответно решение. Такава постановка е правилна. Действително при създадената сложна, заплетена обстановка, когато има попълзновения на буржоазията в България, Сърбия, Гърция и другите балкански страни за разпокъсване на този район, когато има попълзновения и на империалистическите сили, очевидно друго решение не е могло да има, друг изход не е могъл да съществува, освен въпросът да получи цялостно разрешение – за равноправие не само за населението на Македония, но и на другите националности, заробени в различните страни. А това може да се осъществи само с победата на социализма и със създаването на една Балканска социалистическа федерация.

Какво беше отношението на левосектантите към македонския въпрос през периода на левосектантския курс в нашата Партия? Левосектантите издигнаха по същество антиленински лозунги и дадоха nihilистични, антиленински оценки по националния въпрос. Те поставиха въпроса за

македонски народ и македонска нация, за родопски народ и родопска нация, за добруджанска нация, за тракийска нация и т.н. Това е една съвършено объркана и немарксистическа постановка.

Да вземем например статията на Хр. Кабакчиев в сп. "Комунистически интернационал", писана през 1934 г., под заглавие "Българската комунистическа партия и националният въпрос на Балканите". Там този въпрос се забърква още повече. В тази статия се обосновава въпросът за македонска нация и за обособяването на тая нация в отделна държава. Какво беше отношението на нашата Партия по македонския въпрос в навечерието и през времето на Втората световна война? Петият разширен пленум на Централния комитет на партията от 1935 година. Те са два пленума – пети и шести. Петият пленум изтъква необходимостта от изграждането на единен фронт на македонските трудещи се и техните масови организации под лозунга за правото на самоопределение на македонския народ до отделянето му в свободна и независима Македония.

Шестият пленум през 1936 година поставя въпроса за обединението на всички македонски революционни сили в една революционна организация.

Как се поставя македонският въпрос в декларацията на Отечествения фронт през 1943 година? За да се избегнат каквито и да е нови исторически грешки и за да се даде едно твърдо успокоение на Македония, в декларацията на Отечествения фронт се издига лозунгът: "Македония за македонците". "С този лозунг ще се тури край на съперничеството между балканските държави. Никакво видоизменяване на сегашната разпокъсана от враговете Македония, нито пък цялостното ѝ приобщаване към която и да е балканска държава може да реши македонския въпрос. Единственото спасително решение е създаването на цялостна свободна и независима Македония. Само така тя ще престане да бъде ябълка на раздора и ще се превърне в здрава съединителна брънка между балканските народи". Това е Декларацията на Отечествения фронт от 1943 година. На мене не ми е известно какви са били съображенията, когато сме се съгласили ръководството на македонската партия и борбите на македонското население против фашизма през време на Втората световна война да се приравнят с Югославската комунистическа партия. Затова на този въпрос аз няма да се спирам.

Какво е отношението на Партията към македонския въпрос след Втората световна война? Аз ще припомня тези неща, макар че повечето от

другарите ги знаят.

Десетият пленум през 1946 година издигна лозунга да се подготви преминаването на Пиринския край към Македонската народна република. Присъединяването да стане на базата на съюзен договор между България и Югославия при отчитане волята и общите интереси на самия македонски народ, както и правото на кооптиране българско поданство за желящите такова жители на Пиринския край. Възвръщане на Западните покрайнини към България. Линия на автономия на Пиринския край. Това е постановката на Десетия пленум на Централния комитет на Партията от 1946 година.

Каква е постановката на V конгрес на Българската комунистическа партия? Ето какво се казва в отчетния доклад на Георги Димитров:

“Нашата Партия е стояла винаги и днес стои твърдо на позициите, че Македония принадлежи на македонците. Верни на традициите на македонските революционери, заедно с всички честни македонски патриоти, ние сме непоколебимо убедени, че македонският народ ще осъществи своето национално единство и ще осигури своето бъдеще като свободна и равнопозна нация само в рамките на Федерацията на южните славяни”. Такава е справката. Какви изводи могат да се направят, другари, във връзка с отношението на нашата Партия през различните периоди по македонския въпрос?

Първо, трябва да подчертаем, че нашата Партия е провеждала последователна интернационалистическа линия по македонския въпрос, като е водила неотстъпна и страстна борба против великобългарския, великосръбския и великогръцкия шовинизъм, против превръщането на Македония в ябълка на раздори между балканските народи. Това минава като червена нишка през всички периоди в отношението на нашата партия по македонския въпрос.

Второ, Партията последователно се е борила за демократическо и революционно решение на македонския въпрос, като го е свързвала с победата на пролетарската революция, с установяването на социалистически строй на Балканите. Очевидно при сложността на обстановката и заплетеността на македонския въпрос Партията е провеждала гъвкава тактика. По тактически съображения тя е издигнала лозунга “Македония за македонците”, лозунга за автономия на Македония, но вината е подчертавала, че това трябва да се осъществи в рамките на Социалистическа балканска федерация.

Обаче, другари, ние сме Централен комитет на Партията и няма да падне

авторитетът нито на Георги Димитров, нито на който и да е друг, ако кажем, че Партията допусна и грешки от 30-те години насам, от левосектантския курс до края на Втората световна война и известно време след нея. Кои са тези грешки?

Първо, по въпроса за националната принадлежност на македонското население. То неоснователно бе квалифицирано като самостоятелна македонска нация. Това имаше голямо политическо значение за практическата работа на Партията. И не случайно ние няхаме голям успех в това отношение, тъй като нашата Партия не прозря докрай ленински този въпрос. Това ние трябва да го видим.

Неправилно се издигна лозунгът за Федерация на южните славяни. Този въпрос не беше актуален. Какво значи да се издигне лозунг за федерация на южните славяни след победата на пролетарската революция в редица страни, когато се създаде световната социалистическа система? Пита се, ние накъде трябваше да вървим – Към Белград или към Москва? Така че този лозунг беше неправилно издигнат.

Ние, другари, трябва да видим фактите такива, каквито са. С това до известна степен дадохме, а и сега даваме козове да се спекулира по македонския въпрос, независимо от политическата работа на Партията, за връзките и мобилизацията на силите на това население през различните периоди.

Какво е сега нашето отношение по тия въпроси? Трябва да имаме куража, другари, като марксисти, да видим нещата такива, каквито са, да направим съответни изводи и да изработим марксистко-ленински позиции, които да съответствуват на нашата обща линия в борбата за мир и социализъм.

Първо, ние трябва да признаем, – разбира се, когато се създават условия за това, не сега – създаването на Народна република Македония в рамките на Федеративна народна република Югославия. Тя съществува. Съществува само във Вардарска Македония, но съществува. Да твърдим, че не съществува и че няма да съществува – такава позиция нито ще бъде издържана марксистически, нито ще бъде правилна политически, нито някой ще ни подкрепи.

Второ, че в рамките на Македонската народна република, във Вардарска Македония се формира македонско, национално съзнание. Това съзнание не е изградено, както твърди Георги Димитров на Петия конгрес на Партията, то е в процес, то не е оформено, но се оформява, ражда се и се развива. Това е сложен процес. Ние трябва да видим факторите, които

влият за формирането на националното съзнание на населението във Вардарска Македония. Кои са тези фактори? Първо, населението на Македония не беше освободено заедно с другото българско население от турско робство, а остана под турско робство и след освобождението на България. Българите и другите националности, които бяха освободени от турско робство, създадоха свои държави, тръгнаха стремително напред по капиталистически път на развитие, а населението на Македония остана във феодална Турция при феодални условия и беше предмет на най-жестоката асимилация, насилия и денационализация. Аз пак повтарям, тук трябва да се подчертаят и позициите на нашата Партия, които не са били последователни по отношение народността и националността на това население. Те са влияели и не са могли да не влияят по този въпрос. Друг фактор, който също оказва влияние, това е, че през Втората световна война това население и македонската партия води съвместна борба против фашизма не с нашата партия, а с Югославската комунистическа партия. Те заедно воюваха, заедно се бориха и имаха една обща съдба. Там се разгърна масово въоръжено въстание, масова борба против фашизма заедно с Югославската комунистическа партия, под нейно ръководство. Това е също един важен фактор. Вардарска Македония се освободи, там се създаде държава със свое правителство. Изгражда се единна социалистическа икономическа база с Федеративна народна република Югославия. Тук трябва да кажем, че играят роля и денационализаторските методи, които югославското ръководство и по-специално македонското ръководство упражнява върху населението.

Ето тези конкретни фактори, сложили се при конкретната историческа обстановка, влияят за формиране на македонското национално съзнание в това население, което ние трябва да видим и да имаме куража да го признаем. Разбира се, това не е завършено, то е процес. Югославските и скопските ръководители в миналото, а може би и сега, желаят да форсират този процес и затова засилват денационализацията на противобългарска основа.

Следователно, какъв е изводът? Ние следва да признаем публично – аз пак повтарям, когато се договорим с тях, не сега – обективното съществуване на Македонската народна република и формирането на македонско национално съзнание. Ние не желаем да пречим на този процес, напротив, ние желаем да му съдействаме. Не можем обаче да се примирим в никакъв случай това национално съзнание да се формира, да

се изгражда на противобългарска, националистическа, шовинистическа основа. Ние трябва да работим да се създадат условия за дружба между народа на Вардарска Македония и нашия народ, а оттам за създаване на предпоставки за задълбочаване на дружбата и сътрудничеството между нашите страни и народи. Това е по въпросът за Македонската народна република и за формирането на македонско национално съзнание на територията на Вардарска Македония.

За Пиринския край. Населението от Пиринския край е част от българската нация. Никаква македонска националност там няма и не може да има. Там не стана обособяване на македонско национално съзнание, както във Вардарска Македония, въпреки че ние много съдействахме за това. Както е известно, населението на Пиринския край още през 1912 г. беше приобщено към майката-отечество и води борба заедно с целия български народ против капитализма и фашизма, а днес заедно с него строи социализма. И не може да става дума там за някаква македонска националност, за обособена македонска народност.

Следователно това население в никакъв случай не може да се счита за част от македонската нация, която се формира сега във Вардарска Македония, и най-малко може да става дума някога то да се присъедини към тая нация. Така че всичко, което ние вършихме досега – налагане на език, налагане на друга националност, налагане да се пишат македонци и т.н. – това беше насилие върху волята на това население и няма нищо общо с марксизма-ленинизма по националния въпрос.

Следва в бъдеще да се противопоставяме на всякакви аспирации, откъдето и да идват те, и специално от страна на скопските ръководители, това население да се таксува като македонска националност. Това население за нас е такова, каквото е населението например на Видинския край или каквото е населението на другите райони на страната.

В Пиринския край трябва открито да разясняваме нашата марксистко-ленинска позиция по отношение на това население и да пресичаме всякакви чужди влияния. Необходимо е да се създадат условия за премахване и коригиране на допуснатия натиск да се пишат македонци. Това обаче трябва да се провежда тактично и гъвкаво, тъй като има хора, които са отровени, объркани и няма да приемат тая постановка. А и ние много сме спомогнали за това объркване. Нужно е активно, непрекъснато да утвърждаваме българското национално съзнание в това население. Трябва да се положат специални грижи за още по-бързото развитие на

икономиката в този край и особено на промишлеността да се свързва още по-тясно тая икономика с икономиката на останалата част на страната. По отношение подбора и разпределението на кадрите трябва да се прилагат същите принципи и постановки, както за всички други райони на нашата страна, и да се сложи край на делението на българи и македонци. Въобще в нашата страна македонска националност няма нито в Пиринския край, нито някаква друга македонска националност, на която е председател др. Христо Калайджиев.

Ние така поставяме въпроса. Няма защо да упражняваме насилие. Тоя, който се чувства македонец, нека се пише македонец. Но македонска националност няма нито в Пиринския край, нито в беломорска Тракия, нито в нашата емиграция в Канада или в САЩ. Само във Вардарска Македония обективно исторически се формира македонска нация. Няма да бъде правилно, няма да бъде марксистко да се откажем от историята на нашия народ. Какво искат скопските ръководители? Да се откажем от половината история на нашия народ? По тяхната логика всички са крайни шовинисти, като почнем от Братя Миладинови и свършим с Ботев и Раковски, да не говорим за Димитър Благоев и Георги Димитров. Според тях всички са шовинисти, защото заявяват, че в Македония се говори български език и че Македония е населена от българи.

Ние не можем да се откажем от нашата история. Трябва да разработваме и средновековната история, и най-новата история на нашия народ. Ако се откажем от това, няма да бъдем никакви интернационалисти, никакви марксисти, а ще бъдем нихилисти, ще бъдем космополитици.

Историческата правда трябва да се казва. Трябва да се борим срещу фалшификациите на историята на нашия народ, но не по пътя на разгаряне на споровете, а чрез обективното ѝ излагане. Няма защо сега да спорим с този и с онзи, обаче в училищата и сред народа ще разясняваме историята на нашия народ. В противен случай ние трябва да се откажем от Паисий, защото Паисий е македонец, от братя Миладинови, от Кирил и Методи, трябва да се откажем от половината история на България. Само цар Самуил можем да им дадем. Би трябвало и бай Тодор Павлов да заличим от нашите редове, защото когато през левосектантския курс на едно събрание са го попитали: "Ти македонец ли си?", той отговорил: "Не, аз съм българин от Македонско".

Но все пак някои другари ще поставят въпроса: каква е перспективата, какъв е изходът от всичко това? Другари, перспективата е в победата на

социализма и комунизма на Балканите, в ликвидирането на границите и в постепенното сливане на нациите. Друга перспектива няма и не може да има.

Аз искам да кажа две думи и по следния въпрос. Прочетох някъде в печата, сигурно и други другари са чели, Кардел направи изявления, че в новата конституция на Югославия се поставя въпросът да се премахнат нациите, да се говори за една югославска нация. Това е хитрост на Кардел, така да се каже.

От какво по моему е продиктувана тая хитрост? Продиктувана е от това, че националният въпрос в Югославия не е решен на последователна марксистко-ленинска основа. Сега те се натъкват на редица трудности и противоречия. Даже в самата Македония има открита реакция срещу посърбяването на македонския език.

Между впрочем, когато говорим за македонския език, не бива да казваме, че македонският език е български език. Това не е правилно и не е необходимо да се твърди. Но ние трябва да бъдем против посърбяването на македонския език, против отдалечаването му от българския език, а не да твърдим, че това е български език, още повече, че те направиха и някои нововъведения, някои от които са доста интересни и може да се имат предвид при една правописна реформа у нас. Но това е отделен въпрос.

Те сега се натъкват на големи противоречия и поставят въпроса да се ликвидира националната обособеност на отделните народи. А на практика какво значи това? Това значи пълна хегемония на сърбите и хърватите върху цялата територия на Югославия. Както виждате, такава задача не си поставя още и Съветският съюз, където 47 години съществува съветска власт, където се строи комунистическо общество. Ясно е, че това е също един ход на денационализация.

В заключение трябва да подчертая, другари, че независимо от идеологическите различия и различията по националния въпрос, които съществуват, между нашите две партии, ние не бива да губим главното, перспективата, генералната наша линия – да разширяваме и подобряваме нашите взаимоотношения. А много въпроси ще се решават с течение на времето и с победата на социалистическия обществен строй у нас, в Югославия и на Балканите. Ние трябва да проявяваме повече търпение, да не се подаваме на сантименталности. Как практически ще провеждаме това в разговори с тях и в нашата работа? След днешната дискусия в Централния комитет на партията Политбюро трябва да уточни тези

въпроси. Как ще провеждаме тази линия в Пиринския край – по това също допълнително ще се уточним.

Другари, пленумът изрази одобрение на основните положения в изложението, което аз направих тук по поръчение на Политбюро. Това показва, че този въпрос, по-специално така нареченият македонски въпрос, неговото решение и изясняване при сегашната конкретна обстановка е занимавал и вълнувал всички нас. Това е вярно. Обаче аз искам да бъдем наясно по главните направления на нашата работа. Очевидно не македонският въпрос е главният въпрос сега, който следва да се разяснява в партията. Трябва да направим разлика между постановката в Централния комитет, постановката в партията и сред народа. Ако ние не бъдем тактични и завъртим сега работата около македонския въпрос, ще направим такава беля, каквато враг не може да ни направи.

Очевидно трябва да се опитаме да изясним тезивъпроси в двустранни срещи с югославските другари. Зависи как ще ги поставим и как ще се стекат обстоятелствата. Ние тепърва ще разговаряме по тях. Можем още при първата среща да ги поставим цялостно или частично. Ще зависи от случая. Например аз още при първите разговори бих поставил така въпроса: дайте да не се занимаваме с Пиринския край и да дразним населението. Аз ще кажа открито защо ходих там. Ходих там, защото масово населението се раздражни от разпространяваните слухове, че Пиринският край ще се присъедини към Македонската република.

Другари, трябва да бъдем реалисти политици, да не хвърчим във въздуха и да не действуваме от нереални позиции. Ние в случая прехапваме хапа за Македонската народна република, създадена във Вардарска Македония, а те трябва да прехапят хапа за Пиринския край. Ако те и ние сме реални политици, така трябва да постъпим. Ние ще прехапем този хап, а те ще прехапнат другия хап и ще работим по-нататък. Няма да повдигаме въпроса за Вардарска Македония, обаче те да не се занимават с Пиринския край.

Няма да се съгласим да ни изпращат агитатори, както и ние не поставяме въпроса да изпращаме агитатори в Босилеградско или Царибродско? Защо трябва специални грижи и интерес да проявяват те към Пиринския край? Ние свързахме наши окръзи с области на Съветския съюз. Не зная с Белград свързахме ли се. Сега се свързваме с Полша. Очевидно трябва да свържем наш окръг с техен, но не с Пиринския край. В това няма нищо лошо.

Следователно, другари, главният въпрос за разясняване сега не е македонският. Друг е въпросът как ще постъпим в Пиринския край. Ние ще обсъдим, ще видим дали ще идваме на среща с актива. Може би не трябва да идваме, защото става дълга и широка и не може да не се узнае какво сме говорили. Но среща с ръководството ще направим, ще се договорим с др. Тричков и другите другари.

Главният въпрос е да направим всичко каквото е възможно и разумно за разширяване на дружбата с югославските народи, за разширяване на нашето икономическо сътрудничество, за ликвидиране напълно и докрай създадената ненормална обстановка. Разбира се, това не зависи само от нас. Зависи и от тях. Но сега, след срещата в Белград, се създават условия за това.

Прав беше др. Груди Атанасов като заяви, че тази среща по значение се равнява на Бледската конференция. В този дух разговаряхме и в Политбюро. Там се разясниха много работи. Те разбраха, че желаем да развиваме нашите отношения и че нямаме никакви преднамерени цели. Ние успяхме да ги убедим. От разговорите с тях смятаме, че и те са искрени и желаят това. Друг е въпросът каква крайна цел преследват те и ние. Нашата крайна цел е да се върнат при нас. Може би те имат някакви мисли, но трудно е да се каже какви. В края на краищата те са разяснили по линията на техния Отечествен фронт, на Социалистическия съюз това, което се създава, и са подготвили положително обществеността. Това е стъпка напред.

Ние ще отидем към коопериране, към свързване на икономиката със Съветския съюз, Унгария, ГДР, Чехословакия. Какво значи да свържем нашите икономики? Те повече няма къде да мърдат. Какво значи да изградим завод на основата на специализацията и кооперирането? Иди мърдай след това! Трябва да затвориш завода и да изхвърлиш работниците на улицата.

Ние не разглеждаме работата в този аспект, както я разглеждат румънците. Ние сме интернационалисти и работим за народите, а не да се затваряме в нашите национални граници. Самият ход на общественоекономическото развитие налага – да се изразя с терминологията на империалистите – икономическа интеграция, а икономическата интеграция води след себе си до политическа и въобще до цялата надстройка, съществуваща над базата.

Така че това са много сериозни стъпки. Някой веднага ще каже: кажете, защо сега югославският печат не излиза да протестира така, както ние

протестираме срещу избиванията в Ирак. Не излизат. Ако излязат, американците не ще им дават. Тито каза пред нас: "Имайте предвид, че не може да скъсаме сега със Запада, защото това не е в интерес на изграждането на социализма в Югославия. Ако скъсаме, няма какво да правим. Ние имаме трудности, но имаме и големи сили и ще ги преодолеем". Казва, че имат трудности в областта на икономиката. Дали това е последователна марксистко-ленинска позиция? Не е, разбира се. Ние я осъждахме, осъждаме я и сега, но така са се сложили работите. Трябва да гледаме в перспектива. Това, което се залага, е реално. Факт е, че се съгласиха с нашата постановка.

Аз поставих въпроса, че не бива да повдигаме гранични, национални въпроси. Защо ще се занимаваме с тези въпроси, кому ще услужим? Тито се съгласи, а и другите казаха, че това е правилно. Гранични въпроси не бива да се повдигат, не му е сега времето. Даже Тито отиде по-нататък и каза, че не бива да се повдигат и между Унгария, Румъния и нас.

Ние сме за това и трябва да го изясняваме. Можем да си говорим всичко, но все едно, Вардарска и Егейска Македония няма да получим.

Не зная дали тук му е мястото или не, но бих казал още нещо, па нека ме съдят. Нас като нация – буржоазията го говореше в своите шовинистически речи – ни разпокъсаха след Берлинския договор.

Буржоазията го казваше, ние не трябва да го казваме! Но това е факт. Може би 30–40% от нашата територия и от народа се откъснаха. Трудно ми е да съдя защо, може би е нямало друг изход, но националните въпроси само за България и Албания не се решиха в края на Втората световна война. Съветският съюз се обедини, Гърция взеха. У нас не стана обединение поради редица правилни или неправилни обстоятелства. Това е действителното положение. Сърбите се обединиха, гърци останаха в Кипър, но доста и вземаха.

Никаква нужда сега не налага да повдигаме тези въпроси и да развяваме знамето, защото нищо няма да получим, но утре, ако стане нещо, трябва да си осигурим Западна Тракия и да излезем на Бяло море и Одринско. Мене, заедно с др. Хрущов, албанците ме обработват за модерен ревизионист, а сега станах националист!

Другари, главният въпрос сега не е да разясняваме македонския въпрос, след като излезем от заседанието на Централния комитет. Нужно е да създадем сред нашата общественост, сред нашите кадри предпоставки и атмосфера на дружба, на увереност в нашето общо дело и в борбата за мир, за прогрес и дружба между народите на Балканите. А Югославия е

голяма държава, заема важно място. Югославският народ е 19 милиона. Напълно прав е др. Груди Атанасов, че не бива да се дава повод за гласност около македонския въпрос. Трябва последователно и твърдо да го провеждаме, но да не шумим. Кога, какво и кой ще каже нещо, трябва да се премери 20–50 пъти, да се реши и да се утвърди буква по буква, запетайка по запетайка. Едно можем да говорим в ЦК, а друго – на срещи и публично. Това трябва да бъде ясно.

Трябва да се информира партията, но в положителен аспект. Няма нужда да се засяга македонският въпрос. Сега не е в интерес нито на Югославия, нито на българския народ, нито на балканските народи въобще да се повдигат гранични национални въпроси. Главната задача е борбата за мир, за дружба и сътрудничество, против подпалвачите на война. Ако повдигнем гранични, национални въпроси – това значи да наливаме вода в мелницата на нашите общи врагове. Такава трябва да бъде нашата постановка. Не е необходимо да се разправя за македонския въпрос, защото нищо не ще получим, а не може да не стане въпрос за това, когато се разговаря. Не бива да създаваме излишни илюзии що се отнася до идеологическите въпроси. Не бива да се смята, че нашата дружба и сътрудничество може да протече така както с другите социалистически страни, тъй като много неща са наслоени. Те трябва постепенно, неотклонно да се изживеят, да се изяснят, като съдействуваме с всички наши сили и възможности за разширяване и укрепване на дружбата и сътрудничеството по държавна, стопанска и културна линия. Не бива да се плашим. Те много настояват за малко по-голяма свобода при отваряне на границата. Ние се договорихме, че не са на зрели условията. Трябва да помислим още по този въпрос. Опитът показва, че със срещите по границата ние влияем положително. Също така и с посещенията. Изобщо трябва още веднъж да прегледаме становището на Политбюро. Разбира се, там има и отрицателни страни. Това е временно. Аз имах предвид разговорите с пернишките другари. Те оцениха, че този контакт е много положителен по отношение на техните кадри и народ. Не зная тук ли е др. Михайлов.

Правилно е да намерим начин и форма да информираме гръцките другари. Трябва да ви кажа, че когато Захариадис беше начело на Гръцката комунистическа партия той провеждаше груба шовинистическа и националистическа линия по македонския въпрос. Аз бях на една тяхна конференция. Там имаше много македонци. Той не позволи македонец да се доближи до мен. Даде ми сърбин за преводач. Хванах се на хорото

до една другарка и един другар македонци, но дойде една група и ме изолира. Създадох специален орган за противопоставяне срещу нас. Новото ръководство след Захариадис желае да сътрудничи по този въпрос. Ние обаче не се отзовахме. Направихме една среща, където разяснихме много внимателно въпроса. Сега трябва да намерим подходяща форма, защото там има националистически елементи. Аз не говоря за ръководството като цяло. Така че трябва да действваме внимателно, за да се получат положителни резултати. Очевидно необходимо е да разясняваме тази постановка на гръцките другари, дали изцяло или частично, хапче по хапче – ще преценим.

Правилно др. Райко Дамянов постави въпроса как следва да работи Славянският комитет сред българския и славянския елемент в чужбина. На него възложихме задачата да работи с българите и македонците в Канада, Австралия, САЩ, да поддържа контакт с тях.

Очевидно, другари, там не можем да поддържаме линията, която се поддържа сега от югославското ръководство, че това са македонци и трябва да се работи за създаване на македонско национално съзнание. На такива позиции не можем да застанем. Не е необходимо да разясняваме нашироко, да излизаме против тях и да спорим, че не са македонци, а българи. Трябва да се печелят за победата на социализма, да им обясняваме, че у нас и в Югославия се строи социализъм. Трябва сред тях да разпространяваме наша литература, наши вестници, да организираме художествени изложби и да ги запознаваме с успехите, с развитието на Народна република България.

При разговорите Кардел съобщи такъв факт. Аз казвам факт, тъй като др. Ганев го потвърждава. Когато е обсъждан въпросът за изграждането на федерация на южните славяни – не зная ЦК дали знае подробности, аз ще ви ги разкажа, др. Ганев е участник и може по-подробно да каже, ако е необходимо – югославяните поставят следните условия: първо, начело на федерацията да бъде Тито, второ, да няма в България планов орган, а той да бъде в Белград и трето, нашата армия да няма командване в България, то да бъде в Белград, военните складове да бъдат в Югославия. Фактически това не е федерация, а република. Разбира се, нашата партия, др. Димитров, Централният комитет са отхвърлили тези предложения. Обаче Кардел съобщава, че веднага, след като са изложили своите позиции, Червенков взема думата и казва, че това е правилно и трябва да се поддържа. Трайчо Костов възразява и спори с тях, че не може така: “След това – казва Кардел – Трайчо Костов го арестуваха и го обвиниха за

наш агент”.

Др. Ганев потвърждава, че това е така. Аз го повтарям.

Не бива да проиграваме това, което сме постигнали с неправилни и неразумни ходове, с излишни приказки и постановки. Необходимо е да се проявява търпение, защото виждате, че в света има много трудности, много неща и фактори влияят. Какво да правим.

ЦДА, ф. 1Б, оп. 5, а. е. 568, л. 1, 268–289, 299–334. Оригинал.

Машинопис.

* * *

Из стенографски протокол от пленум на ЦК на БКП с информация на Т. Живков за разговорите му с Й. Б. Тито по време на IX конгрес на УСРП за отношенията с Югославия и по македонския въпрос

София, 12 декември 1966 г.

Другарят Тито помоли най-напред аз да направя изказване. Той се позова и на това, че ние сме гости и пр., и пр. Аз се съгласих и направих пръв изказване. В какво се състоеше изказването ми?

От самия факт, че в разговорите беше привлечен Цървенковски, за нас беше ясно, че основният проблем на нашите разговори ще бъде македонският въпрос. Ето защо аз, след като изложих тия неща, се спрях на някои недружелюбни факти, които се проявяват в Югославия по отношение на България и които ни тревожат.

Между впрочем, преди да заминем за Унгария, аз имах разговор с посланика на Югославия в София др. Маркович по същия въпрос. Повод за разговора беше кампанията, която се води в Югославия във връзка със срещата на делегациите на техния писателски съюз в Македония и нашия писателски съюз. Както знаете, в скопския печат – след това се пренесе в белградския и в печата на някои други републики на Югославия – се започна кампания на недружелюбие към нашата страна. Безспорно, тук се изхождаше от срещата на двете делегации, но ясно беше че това, което стана там, не можеше да не ни разтревожи, И по тоя повод аз разговарях с Маркович, като го помолих да предаде нашата тревога на др. Тито и да се спре тази противобългарска кампания, измислена от начало до край с користни цели.

Аз наново развих на срещата основните положения, които изложих пред

Маркович, като се обосновах, че това е преднамерена кампания, която се провежда в скопския печат от Съюза на писателите в Македония и от Писателския съюз в Югославия. Подчертах, че не бихме се тревожили, ако това се провеждаше само в Скопие и в скопския печат, но то се пренесе и в югославския печат, югославските народи се информират по един неправилен начин. Освен това неправилно се информира и заблуждава международното обществено мнение. Че всичко това е преднамерено, говори и обстоятелството, че в цялата тая работа за срещата на двете делегации на писателските съюзи е замесено името на председателя на Съюза на българските писатели др. Георги Джагаров в смисъл, че разговорите са водени между двете делегации и др. Джагаров ги е приел в порядък на протоколна среща. А той няма нищо общо с този въпрос. И "Защо - казвам - трябваше да се замесва името на председателя на Съюза на българските писатели? Очевидно с единствената цел да се провокира Съюзът на българските писатели и да се създава недружелюбна обстановка и настроение срещу Народна република България". Примерно такъв беше разговорът.

В заключение казах - както и друг път сме изтъквали и сме единни с др. Тито, - че македонският въпрос е едно историческо наследство и за тях и за нас и трябва да се проявява максимална търпимост, разумност, за да не даваме възможност някои прояви у тях и у нас да стават причина за тровене на отношенията между двете страни, за създаване трудности в разведряването на обстановката на Балканския полуостров, да не даваме материал на реакционните кръгове на Запад да атакуват и нас, и Югославия, нашата дружба и сътрудничество, да използват това против нашата линия на международната арена.

След въпросите за Македония аз се спрях на въпроса за Виетнам. Изложих нашето становище и по въпроса за свикване на международно съвещание на братските комунистически и работнически партии. Направих една уговорка, в смисъл, че излагам този въпрос не за да предизвикам становище, отговор от тяхна страна, а го излагам поради това, че за пръв път този въпрос се повдигна на нашия конгрес. Разбира се, моята интимна мисъл беше друга - аз желяех Тито да се изкаже по въпроса, за да видя доколко той е свързал този въпрос със срещата му с Чаушеску, с какви позиции се е зааганжирал в тази среща, с оглед на нашите бъдещи ходове в това направление.

След моето изказване взема думата др. Тито. Аз ще ви прочета какво той каза, така както е записано от моя сътрудник др. Михаил Бобанов, който

присъства на срещата и записва. Той стенография не знае, но основните работи е записал.

Др. Тито каза: "Що се касае до двустранното ни сътрудничество, аз съм съгласен с казаното от др. Т. Живков. Струва ми се, че причини за неговото задържане има и в двете страни. Но очевидно причините са преди всичко в органите, които трябва да осъществяват това сътрудничество. Ние не сме толкова високо развити страни, че да нямаме нужда от коопериране, още повече, че кооперирането ще доведе до по-ефективно производство. Очевидно ние трябва да дадем указания в това отношение на съответните наши органи.

Що се касае до Македония, вярно е, че това е въпрос на Македония, но мисля, че той е и югославски въпрос, по който ние имаме право да кажем дали сме съгласни или не сме съгласни. Но по този въпрос има думата др. Цървенковски, който е специалист".

Веднага след др. Тито думата взе др. Цървенковски. Неговото изказване беше предварително написано, чете го, слушахме го. Същественото което той каза, по бележките на др. Бобанов, е следното:

"Откровеността, с която др. Тодор Живков постави въпроса, още повече ме окуражава да говоря така, както се говори между комунисти и приятели. Какво се случи през последните две-три години? Последните срещи между другарите Тито и Живков спомогнаха за подобряване на нашите отношения. Разбира се, това излиза извън рамките на отношенията между ръководствата и навлиза в отношенията между хората.

Като македонци, ние безрезервно, с облекчение и симпатии приемаме такива отношения. Особено ни зарадва и това че между другарите Тито и Живков в София се повдигна и македонският въпрос. Резултатите от тези разговори бяха разгледани на едно съвещание на ЦК на СЮК в Македония и приветствувани от нас. В резултат на това се осъществиха редица мероприятия - имам предвид посещението на др. Живко Живков в Македония и на др. Минчев в България". Минчев е председател на техния Министерски съвет.

"Започна икономическо сътрудничество между Македония и България в рамките на сътрудничеството между Югославия и България. Започна и известно коопериране в производството. Ние топло приехме положителното отношение на българската държава и на др. Тодор Живков към нас.

Македонска нация съществува, независимо дали някой я признава или не.

И тя намира своето потвърждение в лицето на македонската държава. Това се признава не само политически, но и научно. Македонски книги са преведени на много езици. Ние приветствуваме усилията на др. Т. Живков и на партийното и държавното ръководство на Народна република България да възпират някои тенденции, а доколкото е възможно и напълно да ги обуздават. Аз ценя безпокойството на др. Живков, изразено тук относно някои прояви напоследък. Но трябва да кажа, че след срещата на др. Тито с др. Живков е имало десет пъти повече писания по този въпрос в България, отколкото в Македония. Ние имаме определена съпротива в част от нашата интелигенция. Даже някои ни обвиняват, че продаваме националните интереси. Но по въпросите, по които не може да не се пише, все пак и у нас се появява по някоя статия. Тези дискусии обаче не водят до нищо. Ние в Македония като политическо ръководство не сме толкова обезпокоени дали някой ще ни признае. Авторитетно признание ще даде международната научна общественост, публицистика и история. Но тъй като историята е свързана с политиката, трябва да се търси това, което ни свързва, а не това, което ни разделя.

Що се касае до последния случай с писателите, аз по другояче съм информиран. Не бива, разбира се да се навлиза в детайли. Писателите наистина са емоционални хора и при една чашка ракия всичко могат да кажат. Аз разбирам др. Тодор Живков е взел защитата на Джагаров, защото той е председател на Съюза на българските писатели. Независимо от това Джагаров има и писани работи, които потвърждават това, което в случая е говорил.

Що се отнася до писаното у нас, то не всичко е съгласувано с нас. Що се касае до Коле Чашуле, той може и да е говорил нещо повече. Аз в изказването си засегнах този въпрос и попитах, защо са пратили именно него, като знаят, че е един от най-заклетите противобългари у тях. "Но има и друго нещо - продължи др. Цървенковски. Касае се за македонците в България". Ето тук той изплю камъчето. "В Благоевградски окръг имаше три преброявания на населението. В първите две преброявания се изясни, че те са македонци. В последното обаче се получи съвсем друго."

Ние поддържахме двата принципа на СЮК. Първо, че малцинствата трябва да бъдат мостове за проникване на културата и за свързване на народите, а не ябълка на раздора. И второ, че поставянето на въпроса за малцинствата не означава, че се поставя въпросът за изменение на

границите защото ние гледаме реално на нещата и знаем колко е опасно сега в Европа да се поставя въпросът за изменение на границите. Още повече, че ние като комунисти очакваме не това, а изчезване на границите, И ние се надяваме, че това няма да е толкова далече".

Аз му отговорих, че няма да бъде и така близко.

"Въпросът за националността в Благоевградски окръг - продължи Цървенковски - много занимава нашата общественост. Откровено искам да кажа и за статията на Кръстьо Тричков във в. "Кооперативно село" през м. март т.г. В нея той говори за границите.

Накрая за Венко Марковски, Той написа много нещо, което направо е вредно за нас. Аз не съм против, че му се печатат някои книги. Една част от неговото творчество принадлежи на българската култура. Но явно е, че със своите писания и своето поведение той не спомага за подобряване на нашите отношения.

Смятам, че по въпросите, свързани с политиката, трябва да се отива на открити диалози. И двете страни досега са проявявали добра воля, това трябва да се прави и занапред, а да не стигаме до нежелателни неща. Има, разбира се, и добри общи прояви. Ето например на конгреса по балканистика - мисля, че добре се получи. Но има някои въпроси и неща, с които в България не се съобразяват достатъчно. Ето например въпросът за Климент Охридски.

Накрая искам да кажа, че нашата република като част от федерацията няма друга политика, освен политиката на СФРЮ".

Другарят Бобанов вероятно е пропуснал: Цървенковски спомена, че по въпроса за Благоевград ние публично не говорим за Македонска народна република, за македонски език и за македонска националност. Това е изказването на др. Цървенковски. След изказването на Цървенковски аз бях принуден втори път да взема думата. Подчертах, че в неговото изказване прозирам желание действително да се намери разумно и правилно решение на тия въпроси и т.н. Трябва да кажем, че има голяма разлика между Колишевски и Цървенковски. Колишевски е един ограничен човек като интелект, много примитивен и голям сектант.

Цървенковски, чувства се това, желае да имаме отношения на дружба и сътрудничество, разбира се, от техни позиции. След тия няколко общи думи, които казах за Цървенковски и за неговите оценки, аз поставих въпроса за Благоевградски окръг така: "Може би ние имаме по-голямо основание от вас да поставяме подобен въпрос. Какво става - казвам във Вардарска Македония, сегашната територия на Македония, с

няколкостотин хиляди българи, които се даваха до Втората световна война от всички статистики – и сръбска, и югославска, и турска, и гръцка, и българска. Какво стана с тия българи, къде изчезнаха те, та сега няма нито един? Вероятно вие ще отговорите, че у тях след Втората световна война се е формирало македонско съзнание в резултат на много исторически фактори. Защо вие да не допуснете, че у населението в Благоевградски окръг, което няколко десетки години живее с българския народ, с една историческа съдба, заедно изграждат социалистическото общество, се е формирало българско съзнание? Още повече, че у нас преброяването стана на съвършено доброволни начала". Когато му поставих въпроса какво стана с българите във Вардарска Македония, къде изчезнаха, той млъкна и повече не повдигна този въпрос.

След това казах: "Ние с вас, македонските ръководители, трябва да се разберем по един кардинален въпрос. Вие искате да повтаряме в България всички ваши измишльотини и фалшификации. Ако не ги повтаряме, ако кажем обективната истина, това, според вас, е насочено против македонската държава. Как може така?"

Запитах го "Другарю Цървенковски, може ли българската история без Отец Паисий. Отец Паисий от горе до долу, във всичките си фибри е македонски българин. Някои наши историци искат да докажат, че той е роден в Самоков. Нищо подобно. Той е роден в Банско. Може ли нашата история без Отец Паисий?" Той отговори: "Не може".

"Може ли нашият народ и нашата история без Климент Охридски, книжовникът на нашата държава?" "Не може". Може ли нашата партия и нашият народ без Димитър Благоев – основоположникът на БКП, който също е македонец? Същият отговор: "Не може".

"Дайте да се разберем – казвам – с вас за тая ваша измишльотина, че през средните векове е съществувала македонска народност, която след това, през времето на цар Самуил, е прераснала в македонска нация и македонска държава. За ваше сведение, през средните векове не е съществувала нито българска, нито сръбска, нито друга нация на Балканския полуостров. Те много по-късно се формират. Вие какво искате? Нека бъдем логични. Ако приемем вашата установка, вашата концепция, ние трябва да признаем, че голямото болшинство от живеещото сега в България население, като изключим турци, евреи, арменци, са македонци. Може би ще бъде по-добре и ние да се обявим за македонци, вие сте македонци, да не се дразним, да живеем дружно, а при комунизма ще се оправим.

Вие, македонските ръководители, трябва много добре да разберете, че ние, българите няма да се откажем от нашата история. Мене 50 пъти да ме обесят, аз от историята на моя народ и моята партия никога няма да се откажа".

Създаде се такава обстановка: ние водим диспут, Тито стои спокойно, някои от техните другари се подсмивват. Защо се подсмивват, не зная. Може би затуй, че македонците постоянно обвиняват Белград, че не защитава техните интереси.

След тоя диспут, така да се каже, Цървенковски прибра писания си доклад и всичко друго, каквото имаше и дискусиата се прекрати.

Аз казвам главното, другари. След това подчертах, че само една разумна политика може да обезпечи правилно отношение по тези въпроси и да не се създават поводи за дразги и за тровене на атмосферата. "Това е - казах - и във ваш, и в наш интерес, в интерес на общото сътрудничество между двете страни, на укрепването на мира на Балканите. Вие нищо няма да спечелите от всичко това, което правите. Опитът показва, че досега нищо не спечелихте от противобългарската пропаганда, и в бъдеще няма да спечелите нищо".

Разговорът беше доста ясен и откровен. Ето какво заяви Тито:

"Тези разговори са полезни. Те показват, че са нужни по-често такива срещи и то не непременно в София или в Белград. Може и по-близо до границата. Особено полезно е, когато те са свързани с лов."

Може би Тито спомена за лов, понеже аз казах на Цървенковски:

"Слушайте, дайте да се разберем - по такива въпроси можем да се разберем за 10 минути - защо водите такава кампания. Може да дойдете на лов в България или аз да дойда към Скопие, ще се срещнем официално и неофициално и за 10 минути ще се разберем". Другарят Тито продължи:

"Това, разбира се, не отменя предвиденото държавно посещение на др. Тодор Живков в Югославия. Бих искал да кажа, че и занапред не можем да гарантираме, че няма да се случат такива прояви, за които тук ставаше дума. А очевидно и у нас, и у вас има хора, които можем да наречем националисти. Но главното е да не се драматизират нещата, а да се проявява търпение и добра воля".

Както виждате, Тито застана на позициите, на които стоим ние. Нито един от присъстващите там югославяни не подкрепи Цървенковски в каквато и да било степен в бурната дискусия между мен и него. Между впрочем Цървенковски нищо повече не казваше, освен: "Не може, не

може, не може". Да, той се смути. Беше с голямо самочувствие, но се смути. Македонците след случая с Ранкович и другите са на положение. Ето какво каза Петър Стамболич: "Нашите проблеми между двете страни и по-специално с Македония не бива да се изнасят на югославско или на световно равнище". Искаше да каже, че не бива да се занимават югославските народи и общественото мнение.

Другари, това е, което стана на тази среща. След това отидохме на обяд. Срещата мина, по наша оценка, много добре. Смятам, че югославските другари бяха, може да се каже, в отлично настроение. Тито имаше много повдигнато настроение. И по време на обед, и когато ни изпращаха, се създаде весела атмосфера, всички общо се шегувахме. Ние оценяваме, че срещата мина много добре и е полезна.

Аз няма да развивам сега въпроса за Македония, за нашите отношения, тъй като в Политбюро се договорихме една група другари да помислят по някои въпроси във връзка с нашето по-нататъшно всестранно сътрудничество с Югославия, в т.ч. и по македонския въпрос. Когато въпросите се подготвят, ще ги обсъдим на заседание на Централния комитет на нашата партия.

Искам обаче да кажа само следното: разговорът, който се проведе в Югославия, не бива в тая форма да бъде постоянен разговор между нас и тях, а трябва да проявяваме и разум, и такт, да бъдем внимателни. Такъв разговор беше необходим. След всичко, което стана още приживе на Георги Димитров, а и след това, такъв разговор беше необходим. Но ние не бива да даваме поводи и да разгаряме изкуствено този въпрос, тъй като това няма да бъде в наша полза.

На един от пленумите на Централния комитет на нашата партия ние говорихме по този въпрос, но понеже сега е нов Централен комитет и много нови другари има, аз искам да повтора някои неща.

Линията, която Централният комитет на партията възприе по македонския въпрос, беше утвърдена на един пленум преди две, три години, когато се върна нашата делегация от конгреса на Германската единна социалистическа партия. Тогава също имахме среща и разговаряхме по македонския въпрос. След това на заседание на Централния комитет обсъдихме тия въпроси и се формира нашата линия. Събитията, животът потвърдиха правилността на линията на нашия Централен комитет. Какви са резултатите? Резултатите, аз бих казал, са исторически.

Да вземем Благоевградски окръг. Стана преброяване. В резултат на правилно провежданата линия населението свободно, изяви своята

българска националност. Само 0,4% се писаха македонци. Виждате какъв голям успех. Именно това дразни скопските ръководители. Те и в бъдеще ще пишат такива материали. Може би след тази среща ще ги ограничат, но това не е малък въпрос за тях.

На второ място, процесът на асимилация в Македонската република, във Вардарска Македония, спря. Напротив, започна обратен процес. Дето се казва, заговори кръвта на това население. Ето всичко това изолира управляващата върхушка в Македония, която подхожда по насилствен начин към националността на това население.

Това, което каза Цървенковски, че подобряването на отношенията с Югославия, в т.ч. и с Македонската република, вече е отишло извън границите на държавите и на партийните отношения, е действителен факт. Настъпи бързо сближение между народите, което също оказва благотворно влияние. Всяко друго действие, което изкуствено би разгаряло тия работи, ще създаде пречки в тоя естествен и закономерен процес. Нещо повече, това може да навреди, да затормози, да доведе и до някои нежелателни резултати в нашето сътрудничество с Федеративна република Югославия. Ние не сме заинтересовани и като държава, и като страна да създаваме каквито и да е трудности в нашето сътрудничество с Югославия. Този въпрос има и международно значение, но особено значение има за нашата политика на Балканите. Трябва всички, които работят по тези въпроси, начело са на организации и институти и имат пряко отношение към провеждането на нашата политика по отношение на Югославия, в т.ч. и към Народна република Македония, да бъдат много внимателни и да държат сметка за тия неща.

Другари, на настоящото заседание ние не успяхме да доложим съображенията на Политбюро във връзка с работата на Централния комитет по главните задачи, които стоят пред него и които той ще обсъжда на свои заседания в близко време. Но за следващото заседание ще се подготвим и ще доложим съображенията на Политбюро.

ЦДА, ф. 1 Б, оп. 34, а. е. 49, л. 1, 69-82. Оригинал. Машинопис